

Péter László

Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben

Recenzió

D. Lőrincz József 2004: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben című könyvéről* (Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó [Múltunk könyvek], 205, ISBN 973-8468-23-X).

DOLOGTALAN OLVASÓ! Ezzel a – körmönfont figyelmeztetésnek is tekinthető (!) – kifejezéssel kezdődik D. Lőrincz József könyve, ami a csíkszeredai Pro-Print kiadónál jelent meg. A cím plasztikusan illusztrálja a tartalmat, de egyben a vállalkozás bonyolultságára is utal, hiszen az átmenet folyamata, a közélet értékei és a mindennapok világának valósága három olyan szeletét jelöli a poszt-szocialista időszaknak, amelyek összekapcsolása komoly kihívás. Az értő olvasó azonban nem fog csalódnai, ha figyelmesen és „henyélés” nélkül engedi, hogy a szerző bevezesse őt abba az értelmezési keretbe, ami „az erdélyi magyar kisebbség számára érthetővé tette az átmeneti időszak első éveit” (7).

A szerző bevallása szerint a romániai magyar nyilvánosság véleményformálói és közönségük közötti kapcsolatot kívánta elemezni. A kapcsolat természetéről – a „beszélők” társadalomtörténete, vállalt szerepe, diskurzív praxisa és témakezelő stratégiái, illetve a „hallgatók” diszpozíciói alapján – alkotott előfeltevése viszont újszerű: a „látszat”, a „közhiedelem” és a véleményalakító aspirációktól vezérelt elit – szándéka ellenére – csak kismértékben hatott közönségének világ- és jövőképeire. Elemzése három koordináta mentén strukturált: a legitimitás-érvényesség, a köz és a magán, végül pedig a politikai rend és az állampolgárok attitűdjei mentén.

Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben figyelemre méltó olvasmány nem csupán a szakma, de a politikum és a közügyek iránt érdeklődők számára is. Kétségtelen, hogy hiányoznak a hazai társadalomtudományi szakirodalomból az olyan elemzések, amelyek az átmenet jelenségéhez árnyaltabban közelítettek volna. A társadalmi változások kérdéskörét vagy „fentről”, a folyamat főszereplőinek tekintett *elit* szempontjából modellezték (lásd például Tibil 1995, Tănase 1996, Brucan 1996, Culic 2001, Tudor–Gavrilescu 2002), vagy pedig annak *negatív következményeit* tárták fel (lásd például Sandu 1996, Berevoiescu és mtsai 1999, Zamfir 2001). Mivel a makroszintű és főleg statisztikai adatokra épülő megközelítések figyelmen kívül hagyták az egyéni cselekvők viselkedését, keveset tudunk a hétköznapokat irányító recept-tudásokról és a helyi értelmezések mögött meghúzódó értékstruktúrákról, annak elemeiről, valamint a közszférával való kapcsolatokról. D. Lőrincz érdeme, hogy radikálisan szakít ezzel a kanonikussá vált szemlélettel: az egyéni világlátások és problémák felől közelítve, mintegy „fűmentén” tárja fel azt az episztémét, ami a kisémberei, közre vonatkozó diskurzív praxis értékrendjét képezi.

D. Lőrincz könyve empirikus. A szerző egy romániai, erdélyi magyar többségű kisváros (Sepsiszentgyörgy) napilapjához¹ 1990-1995 között beküldött 2100 olvasói levél tartomelemzését

1. 1989 decembere előtt Megyei Tükör, azóta Háromszék.

végezte el a fellelhető értékekre, normákra és célokra vonatkozóan. Az elemzés gyújtópontjában a Háromszék által strukturált diskurzív mező áll, ami mintegy becsatornázza és megjeleníti a helyi értelmiségi élit által termelt beszédmódokat és toposzokat, valamint receptálja – a „visszacsatolást” biztosítandó – a közönség reakcióit.

A könyvnek két fő része van. Az első részben a vizsgálat szempontjából releváns strukturális tényezők leltárát kapja az olvasó. A kutatás terepének a leírása (Kovászna megye valamint a megyeközpont rövid, tömör története és általános jellemvonásai 1989 előtt és után), valamint a napilapnak mint nyilvános fórumnak a bemutatása után D. Lőrincz a „beszélő” értelmiségi diskurzus jellegét, domináns elemeit és funkcióit vázolja 1989 előtt és után. Erre vonatkozóan azt jegyzi meg, hogy a tartalmi kérdéseket figyelmen kívül hagyva, logikáját és szerkezetét tekintve alig változott. A második részben a szerző az olvasói levelek elemzése nyomán a mindennapi életben megjelenő közéleti értékek tárházát rajzolja meg az új rend prizmáján keresztül. Az alábbiakban röviden bemutatjuk a két rész legfontosabb megállapításait, majd a könyv fő következtetéseit összegezzük.

Az első rész abból a közép-kelet európai átmenet kezdetén népszerű előfeltevésből indul ki, amely az átmenet folyamatának a „levezérlésében” kitüntetett szerepet tulajdonított az *értelmiségnek*, valamint a *civil társadalomnak* a vélt *meggyőző* illetve *szervező képesség* kapcsán. Ennek következtében „az értelmiségi” és „a civil társadalom” „élére ált a változásoknak”, ami természetesen maga után vonta a két közszereplő nyilvános kudarcát. Az értelmiségi elit befolyására – és implicite sikerességére – vonatkozóan már a felvetésének kezdetén a szerző azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy ez az értelmiségi szerepkör és kompetencia eltúlzott és hibás. Elméleti keretként két eltérő modellt vázol fel: az első szerint az elit és a közönség által egyaránt használt kulcsfogalmak jelentése eltérő, ezért a kommunikációs partnerek nem is érthetik egymást, hiszen a jelentések dekódolása eltérő kontextusban és (helyi és osztály-) szempontok szerint megy végbe, míg a másik modell szerint az értelmiség nem is ismeri (és nem is törekszik megismerni) a „vezetettek”, a „nép” problémáit, az csupán eszköz saját öntörvényű céljainak elérésében. A két modell valamelyikének érvényességét D. Lőrincz az olvasói levelek tartalmán kívánta ellenőrizni.

A romániai magyar értelmiségi elit közvéleményt befolyásolni kívánó diskurzív praxisára vonatkozóan D. Lőrincz megjegyzi, hogy az sem 1989 előtt, sem pedig utána nem törekedett normatív egyetértésre, nem képezett vitán alapuló dialógust és a témakezelési stratégiái is eltértek: a „rendszer szintjén” a közbeszéd kimerült a gesztusokban, az „életvilág” szintjén pedig a problémafelvetéseket a helyi mindennapok determinálták. A szerző szerint a hétköznapi beszélőkre a Verdery (1996) által ajánlott kisebbségi magyar „ambivalens diskurzus” sem jellemző, mert a levelek szerzői értelmezésében a magán és a köz közötti határvonal átléphető (és átlépendő) a szituáció függvényében – így oldható fel az a feszültség, amely egyébként az egymástól gyökeresen eltérő helyzetek értelmezéseiben kognitív disszonanciát eredményezne.

Következtetése szerint a két modell közül egyik sem érvényes, mert az a kép – az új rend –, amit az értelmiség kialakít, a közember számára legitim ugyan, de nem érvényes.

Az elemzés következtetésének elméleti és gyakorlati fontossága mellett értékelendő a történeti és kontextualizáló megközelítés, amely lehetővé teszi, hogy az életvilágokra jellemző kommunikatív beszédcselekvések a mögöttes érték-meghatározók révén összekapcsolódhassanak a rendszerszerű elemekkel, és ezáltal az olvasó koherens magyarázatot kapjon „az inkoherens valóságra”. Kifogásolható viszont a megállapítások alacsony általánosíthatósága, hiszen a vizsgált

népesség tagjainak – akik az elemzett levelek szerzői – közügyekkel szemben tanúsított aktivitási szintje vélhetően az átlagosnál magasabb, így inkább a közösségi „anonim” véleményvezérek közéleti értékeivel van dolgunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Berevoiescu, Ionica és mtsai.: *Fețele schimbării. României și provocarea tranziției. (A változás arcai. A románok és az átmenet kibívása)*. București, 1999, Nemira.

Brucan, Silviu: *Stălpii noii puteri din România. (Az új hatalom oszlopai Romániában)*. Bucuresti, 1996, Nemira.

Culic, Irina: *Căștigătorii. Elita politică și democratizare în România. 1989–2000. (Nyertesek. Politikai elit és demokratizálódás Romániában)*. Cluj Napoca, 2001, Limes.

Sandu, Dumitru: *Spațiul Social al Tranziției. (Az átmenet társadalmi tere)*. Iași, 1999, Polirom.

Tănase, Stelian: *Revoluția ca eșec. (A forradalom mint kudarc)*. Iași, 1996, Polirom.

Tudor, M.–Gavrilesco, A.: *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă. (Csomagolt demokrácia. Politikai elit a posztkommunista Romániában)*. București, 2002, Compania.

Verdery, Katherine: *What Was Socialism and What Comes Next*. Princeton, 1996, Princeton University Press.

Zamfir, Cătălin: *Situația sărăciei în România, dimensiuni, surse, grupuri de risc. (A szegénység helyzete Romániában, dimenziók, források és kockázati csoportok)*. In *România Socială*. 2001/2.